

אל נורא עלילה/ רבי משה אבן עזרא

אל נורא עלילה אל נורא עלילה
המציא לנו מחילה בשעת הנצילה

מתי מספר קראים לק צין נואים
ומסלדים בחילה בשעת הנצילה

שוכים לק נפש מחה פשע וכחש
והמציא מחילה בשעת הנצילה

היה להם אסתרה והצילם ממארה
וחתמם להוד ולעילה בשעת הנצילה

חון אותם ורחם וכל לוחץ ולוחם
ציה בהם פליה בשעת הנצילה

לכר צדקת אהיהם וחדש את ימיהם
כקדם ותחלה בשעת הנצילה

קרא נא שנת רצון והשם שאר הצאן
לאהליהם ואהלה בשעת הנצילה

תלכו לשנים רבות הפנים והאבות
בדיצה והצהלה בשעת הנצילה

מיכאל שר ישראל אליהו ואבריא
בשרו נא האלה בשעת הנצילה

מילים קשות:

מתי מספר – מעטים
ומסלדים בחילה – מתפללים בפחד

כחשם – רשעתם, שקריהם.

סתרה – מחסה ומסתור
מארה – קללה

חון – תן להם חנינה כמו אסירים לפני שופט
לוחץ ולוחם – אויבים של עם ישראל
פלילה – דין, משפט

הצאן – כינוי לעם ישראל
אהליבה ואהלה – כינוי לירושלים ולארץ ישראל

"אל נורא עלילה" הוא פיוט, כלומר שיר קודש. הנושא של שיר קודש הוא בקשות של הדובר מה' ותיאור הרגשות שלו. הוא מייצג את עם ישראל והפיוט בדרך כלל משובץ בתפילה.

מבנה השיר

השיר כולל מדריך (פזמון) ושש חרוזות (סטרופות, בתים). שתי חרוזות נתוספו בשלב מאוחר יותר. השיר כיום בנוי ממדריך ושמונה סטרופות.

אל נורא עלילה

אל נורא עלילה הוא אחד הפיוטים האהובים ביותר על בני עדות המזרח. נראה שהפשטות שבו היא אחד הגורמים לכך. הוא כתוב בלשון פשוטה, שאינה דורשת מאמץ של פרשנות ועיון. וכן העובדה שהמתפללים משתתפים על ידי חזרה על פזמון קצר וקליט. הוא נכתב על ידי רבי משה אבן עזרא (1055-1138)

קיימים סוגים שונים של פיוטים. "אל נורא עלילה" הוא פיוט מסוג סליחה. עיקר הפיוט הוא בקשת סליחה מהקב"ה. רבי משה אבן עזרא הרבה לכתוב פיוטי סליחות, ואף זכה בזכותם לכינוי "הסלח".

1. מטרת הפיוט היא שיבוץ בתפילה. "אל נורא עלילה" משובץ בתפילות יום הכיפורים. הוא מופיע לפני תפילת הנעילה.

2. תוכן הפיוט – הקשר בין האדם לאל. המשורר מבקש מהקב"ה בקשות רבות: מחילה, שיציל את עם ישראל מהאויבים שלו, שיחזיר אותם מהגלות לארץ ישראל שיחתום אותם לשנה טובה.

3. אמצעים אומנטיים:

א. שיבוץ מקראי – שיבוץ מילים וחלקי פסוקים מן המקרא (תנ"ך) בשיר.

ב. חרוז מבריא – חרוז הבא בסופי הבתים. (מבריא מלשון בריח)

ג. צימוד – מילים הדומות או זהות בצליל ושונות במשמעותן, כמו דרור – שם של ציפור ודרור במשמעות של חופש.

ד. כינויים – החלפת השם המקורי בשם אחר על מנת לגוון וכדי להדגיש תכונה של המכונה.

ה. ניגודים – הקב"ה הגדול מול מתי מספר, מחילה מול נעילה יוצרים תחושה של מתח.

ו חזרות - חזרה על המילים שעת הנעילה מעצים את תחושת המתח

קיים קשר של צליל ותוכן בין הפיוט לבין התפילה

- קשר של צליל המילה "נעילה" מופיעה בפיוט ובתפילה
- קשר של תוכן, בתפילה ובפיוט מופיעים נושאים דומים:
 - א. משפט לגויים - "כל הרשעים ישמיד".
 - ב. שמירה - "שומר ה' את כל אוהביו"
 - ג. גאולה - "את שעוותם ישמע ויושיעם שובה למעונך".

כינויים :

שארית הצאן

אהליבה – בירת ישראל

אהלה – ירושלים בירת יהודה

הרב צ. הרשקוביץ : לכאורה הפייטן עשה טעות טקטית, בהזכירו רגע לפני הנעילה דווקא את אהלה ואהליבה, שבתנ"ך לא מוזכרת תשובתן. האם לא עורר חרון אף?! כיצד לא חשש מלהזכיר זכרון ישן ובלתי נעים זה? אך דומה שר"מ אבן עזרא, בגאונותו, חדר לעומקה של תפילת הנעילה, למלוא משמעותה נשגבת. בנעילה אנו מבקשים מהקב"ה שיפעל, גם אם איננו בשיאה של התשובה. כמובן, אנו משתוקקים ושואפים להתעלות, אך אנו מבקשים אשראי נוסף, מחילה על אף שאין כח בתשובתנו לכפר על מעשינו.

לוחץ ולוחם – כינוי לאומות העולם.

כול הכינויים מיוסדים על שיבוצים

ב. שיבוצים

1. "אל נורא עלילה" הוא שיבוץ הלקוח מספר תהילים סו, ה "לכו וראו מפעלות אלוהים, נורא עלילה על בני אדם". משורר תהילים מבקש מהקוראים לראות את מעשיו המופלאים והנוראים של האל. האל הוא נורא עלילה. השיבוץ יוצר אווירה של אימה, ואכן המתפללים מסלדים בחילה נרתעים בפחד. אבל סיום הפרק (אכן שמע אלוהים, הקשיב בקול תפילתי, ברוך אלוהים, אשר לא הסיר תפילתי וחסדו מאתי") המציין את העובדה שה' שמע לתפילת אומר המזמור מעוררים תקווה במתפללים שהאל ימציא להם מחילה. ההקשר של השיבוץ מציג את נושא הפיוט ואת התהליך שמתקיים בו מראה למחילה.

2. מתי מספר הוא כינוי לעם ישראל. הכינוי הוא שיבוץ מספר דברים ד, כ"ז אשר בו מתואר העונש הצפוי לע"י אם יעשו את הרע בעיני ה'. "והפיץ ה' אתכם בעמים, ונשאתם מתי מספר בגויים, אשר חנה ה' אתכם שמה". הביטוי מסביר כי הגלות היא עונש על חטאי ישראל. אבל בהמשך הפרק יש פסוקי נחמה ("כי אל רחום ה' אלוהך, לא ירפך ולא ישחיתך, ולא ישכח את ברית אבותיך, אשר נשבע להם")

3. "קוראים" הוא שיבוץ מצפניה א, ז "הס מפני ה' אלוהים, כי קרוב יום ה', כי הכין ה' זבח, הקדיש קוראים". השיבוץ משרה נחמה כי עם ישראל הוא קרואי אל הוא בחר בהם אבל גם אימה מפני יום הדין

4. שופכים לך נפשם – השיבוץ הוא ממגילת איכה ב, יט: "קומי, רוני בלילה לראש אשמורות, שפכי כמים ליבך נוכח פני אדוני. שאי אליו כפיך על נפש עולליך, העטופים ברעב בראש כול חוצות". שפיכת הלב של עם ישראל המקונן על החורבן מקביל לשפיכת הנפש של המתפללים. עצם השיבוץ ממגילת איכה שנושאה הוא קינה על החורבן ממחיש את הצער הגדול של המתפללים.

5. צדקת אביהם – בספרות חז"ל, התואר צדיק מיוחס לאברהם אבינו וליוסף. המתפללים מבקשים בזכות אברהם אבינו מחילה. בקשתם מבוססת על מדרשי חז"ל לסיפור העקדה, אשר בסופו מבקש אברהם מהאל, שבשעה שבניו יהיו בצרה, יזכור להם את זכותו של אברהם אבינו שלא חשך את בנו ובעבור זאת ימחל להם.

6. "קרא נא שנת רצון" מתוך נבואת הנחמה בישיעה סא, ב : לקרוא שנת רצון לה', ויום נקם לאלוהינו, לנחם כול אבלים". העוסקת בגאולה.

7. שארית הצאן על פי ירמיהו כג ג : "ואני אקבץ את שארית צאני מכול הארצות, ..." כינוי זה ממחיש את החולשה של עם ישראל. הם מעטים וחסרי הגנה.

8. מקוראים סגולה" כינוי חיובי של עם ישראל הממחיש את הברית בין העם לאלוהיו. הכינוי מופיע בישיעהו מח, יב "וישראל מקוראיי".

9. בדיצה ובצהלה" (וכן חתמם להוד ולגילה" שמות נרדפים לשמחה. החזרה באב להדגיש את השמחה הכרוכה בתהליך הגאולה.

10. מיכאל שר ישראל כינוי למשיח המופיע באחד מתיאורי אחרית הימים בדניאל יב, א

חדש ימיהם כקדם

הבנים והאבות – מלאכי ג, כד "והשיב לב אות על בנים ולב בנים על אבותם" שיבוץ המתאר את הגאולה ולכן מעורר תחושה של נחמה

אליהו וגבריאל בשרו את יום הגאולה – שיבוץ זה רומז ליום הגאולה על פי מלאכי ג כג " הנה אהוכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא"

יש שיבוצים היוצרים בפיוט אווירה של מתח אבל בהקשר הרחב יש נחמה

ג. צימודים (מצלול)

מילים הדומות או זהות בצליל ושונות במשמעותן.

תפקיד הצימודים הוא ליפות את השיר. בחילה/ מחילה ותחילה, רצון הצאן, לוחם ולוחץ,

הדובר משתמש בגוף ראשון רבים – המצא לנו. אין מבע אישי כי הדובר חש עצמו קטן וללא זכויות הוא לא מדבר בשמו. אין שימוש בגוף ראשון (בפיוטי סליחות רבים הפייטן מדבר כביכול על עצמו בגוף ראשון יחיד, שבאמצעותה הוא מביע את רגשות הכלל) הוא משתמש בגוף ראשון רבים.

בהמשך הפיוט נקודת המבט משתנה לגוף שלישי. הוא הדובר הפייטן מבקש על הכלל. מחה פשען וכעסם, חון אותם ורחם, זכור צדקת אביהם. ברור שהוא מבקש גם על עצמו. אז למה הוא מוציא את עצמו מהכלל?

א. כדי להיות מתווך אובייקטיבי בין עם ישראל לקב"ה.

ב. המעבר בנקודת המבט בין נקודת המבט האישית במדריך לבין נקודת המבט הכללית יוצר מתח פנימי המוסיף ליופיו.

ג. סיבה אחרת היא לאפשר לציבור המתפללים לעוק ולדבר בשם עצמם בגוף ראשון. לעומת זאת את החרוזות אומר החזן, המבקש על עדתו בגוף שלישי נסתרים. יכול להיות שעובדה זו גרמה לפיוט זה להיות אהוב על הרבה מן המתפללים.

ד. באמצעות המעבר מגוף ראשון לגוף שלישי המשורר מעביר מסר – על מנת להיגאל עליך לבקש על אחיך בני עמך.

סיום הפיוט (שתי המחרוזות האחרונות נוספו לפיוט במהלך השנים), התחושות העולות בו.

”תזכו לשנים רבות הבנים והאבות

בדיצה ובצהלה בשעת הנעילה”

”מיכאל שר ישראל אליהו וגבריא

בשרו נא הגאולה בשעת הנעילה”

התחושות שעולות בסוף הפיוט הן תחושות של תקווה ואמונה שהאל לא ייטוש את עמו ומכאן הדיצה והצהלה, כלומר השמחה. מיכאל הוא השר הממונה על ישראל. תקוות המשורר שהמלאכים יסגרו על העם ויביאו את הגאולה

הקשר בין סיום הפיוט לשיר הוא קשר של ניגוד. במהלך השיר עולות תחושות של אימה ופחד מגודל השעה. מן הידיעה כי העם עומד למשפט. תחושות אלה באות לידי ביטוי בשיבוץ שהוא גם כינוי ” אל נורא עלילה”

שתי הוכחות נוספות ששני הבתים האחרונים הם תוספת מאוחרת : א. הם מחוץ לאקרוסטיכון : משה חזק.

ב. עד כאן הפניה היתה לקב”ה וכעת הפניה לעם ישראל ולמלאכים.

הדמויות בפיוט והחוויה

המתפללים – הם מוצגים כחלשים. המשורר מראה את צער היחיד בצד צער הרבים (יש להם לוחץ ולוחם – אויבים) הם מתי מעט כלומר מעטים במספר אבל נחשבים למתים בגלו גם הכינוי שאר הצאן מציג אותם כחלשים כמושא לטרף. תיאור הצער הן של העם והן של היחיד מאפשר פורקן לרגשות. . היחיד מתחרט על החטא. החוויה היא אם כן של צער.

רגשות נוספים הם של עידוד ונחמה בשל הגאולה העתידית. המתפללים מקווים לגאולה בזכות החסד האלוהי. הוא אל נורא עלילה ויכול הוא לגאול את המתפללים. נראה שזו גם הבטחה.

ניגוד בין חולשה לביטחון ושמחה

קיים בשיר תהליך ממצב של חולשה למצב של ביטחון ושמחה. גם בזמן ובמקום מהווה בגולה בבית הכנסת בשעת הנעילה לעתיד גאולה ושיבה לארץ ישראל מן הסביל לפעיל. הבקשה מהאל לעבור ממצב כמו פסיבי של קבלת התפילות לפעולה אקטיבית של נקמה בגויים והבאת הגאולה.

השיר פותח בקול ענות חלושה בזמן הווה ומסיים בקול תרועה רמה בזמן עתיד.